

točke ravnovesja

john allan

uvodnik
razstava
esej
docomomo
recenzija
prevodi

vzorci prakse v konservatorstvu moderne arhitekture

Povzetek

V članku razmišljam o izkušnjah z ohranjanjem moderne arhitekture s stališča prakse, poskušam poiskati teme diskurza, ki se ponavljajo, in ilustrirati prakse zadnjih dvajsetih let. Pregled študij različnih primerov razkrije pet različnih tipologij projektov, v katerih iščemo »točko ravnovesja« - torej takšen rezultat, ki s trajnim konsenzom zadovolji različne prioritete vseh vpletenih. Članek se zaključuje s pozivom k razširitvi definicije konservatorstva prek tradicionalnih protokolov zapisovanja in poskuša preseči dvojnost med ohranjanjem in spremembo.

Uvod

Veseli me in počaščen sem, da ste me povabili k sodelovanju na seriji predavanj Docomomo pri vas. Kot eden tistih, ki smo sodelovali pri ustanavljanju konference Docomomo v Eindhovnu pred sedemnajstimi leti, in kot prvi predsednik britanskega odseka čutim še posebno pripadnost temu izrednemu mednarodnemu gibanju. Sodelovati na sestankih v tujini je tako, kakor bi imel predstavnitvo v vsaki od držav, v kateri je prisoten Docomomo. Tako bi se najprej rad zahvalil Nataši ter njenim kolegom in kolegicam za povabilo in topel sprejem. S tem predavanjem bi rad pokazal trenutno sliko sodobnega konservatorstva v Britaniji s stališča lastnih izkušenj z delom v arhitekturi z Avanti Architects. Ko sem pripravljaval današnje predavanje, sem se vrnil k svojemu prvemu konservatorskemu projektu – Lubetkinovemu bazenu za pingvine v londonskem živalskem vrtu, ki sem se ga lotil skupaj z Lubetkinom leta 1986. Nekako me je streglo, ko sem spoznal, da je minilo že enaindvajset let, odkar sem se prvič srečal s prakso konservatorstva moderne arhitekture. Zato čutim, da lahko na tej točki razmišljam o naših dosežkih, o temah pa tudi o napakah tega posebnega žanra arhitekturnega diskurza in prakse.

Poskusil bom izpeljati troje. Najprej bom na svoj način skiciral sodobni britanski kontekst in v njem identificiral nekaj ponavljajočih se tematik. Nato jih bom ilustriral z izborom primerov projektov iz lastnih izkušenj. Končno bom poskušal iz vsega tega narediti nekaj zaključkov za razpravo.

Kontekst v nastajanju

Sistematičen pregled vseh sprememb v zvezi z moderno arhitekturo v Britaniji in načinom njenega ohranjanja v zadnjih dvajset in več letih je vsekakor preveč ambiciozna naloga za eno samo predavanje. Kljub temu lahko jasno vidimo več vpletenih dejavnikov.

Nekatere med njimi lahko opišemo kot organske, druge kot spoznavne. V prvi kategoriji gre za ocenjevanje učinkov postopnega spreminjanja splošnega okusa, torej učinka časovne distance, ki iz nekdaj znanega napravi zgodovinsko,

ter seveda za porast števila stavb, ki po petdesetih letih (pogosto pa tudi prej, odvisno od vzorcev vzdrževanja) ponavadi začnejo soočati lastnika z nezaželenimi težavami. V spoznavno kategorijo pa spadajo prizadevanja različnih ustanov, kot sta English Heritage in National Trust (prva sistematično kritično vrednoti in selektivno popisuje moderno arhitekturo, druga pa pridobiva ključna dela iz tega obdobja za restavriranje, javno dostopnost, izobraževanje in uživanje). Obstajajo tudi prostovoljne organizacije, denimo Twentieth Century Society, leta 1979 ustanovljena britanska skupina, in pa seveda Docomomo, ki je danes prisotna že v več kot petdesetih državah po vsem svetu. V istem času so se pojavljali vedno bolj usmerjeni akademski študiji na doktorski ravni in obsežna literatura, tako da se število dobrih knjig s tega področja približuje sto; med njimi je mnogo zbornikov s konferenc, ki so jih pripravile zgornje organizacije.

Opazimo lahko tudi učinek promocije velikih razstav, recimo »Moderna Britanija 1929–1939« v Design Museum (1999) in »Modernizem« v muzeju Victoria & Albert, pa tudi dobro izpeljanih prenov različnih zgradb, kot so paviljon Bexhill, koncertna dvorana Royal Festival Hall in stanovanjska zgradba, ki jo poznam iz svoje izkušnje, Isokon Apartments (vse te zgradbe so spomeniško najstrožje zaščitene). Takšni projekti pri ljudeh nedvomno povzročijo spremembo odnosa, saj jih prisilijo, da si bolje ogledajo zgradbe, ki jih že dolgo ne opazijo več. Vendar pa je takšne spremembe težko izmeriti. Končno pa imamo tudi doslej najboljšo televizijsko in medijsko pokritost, kar na javno zavest o moderni arhitekturi najverjetneje vpliva toliko kot vse prenavljanje in vsi drugi dejavniki skupaj. Namesto dokaj klavnih možnosti v začetku osemdesetih lahko zdaj pod nazivom »ohranjanje modernizma« čutimo dokaj dobro obdelano področje z lastnimi pripovedmi, ustanovami, študijskimi primeri, mrežami in diskurzi.

Vzorci tematike

V tem kontekstu sem imel priložnost delati pri mnogih različnih projektih ohranjanja modernistične arhitekture, ki so vključevali vrsto raznolikih naročnikov, izzivov in situacij. Vendar pa so se kljub tej raznolikosti začeli pojavljati vzorci. Praktično pri vseh projektih so prisotne zahteve po rešitvah naslednjih treh tipov potreb:

- *popravila* – zahteva po restavraciji oz. ojačitvi izvornih materialov, da bi ohranili oziroma podaljšali njihovo življenjsko dobo in s tem avtentičnost;
- *izboljšave* – potreba po izboljšavah funkcionalnosti zgradbe oz. sistemov, ki so postali nezadostni ali neuporabni;
- *reformacija* – potreba po prilagoditvi oz. preoblikovanju zgradb in krajev, kjer se nahajajo, tako da ustrezajo novim zahtevam.

Zaradi doslednega pojavljanja teh vzorcev sem prepoznal kot vlogo arhitekta, da poskuša te tri dejavnike združiti v uporabno in dosegljivo točko ravnovesja. Ta je mnogo bolj neotipljiva in kontroverzna, kot bi si morda predstavljali. Točka ravnovesja se namreč spreminja odvisno od vsakega posameznega primera, pa tudi od v projekte vpletenih strani, ki imajo povsem različne prioritete. Lastniki si zgradbo najpogosteje predstavljajo kot nekaj, kar jim bo prineslo dobiček, tako da jih najbolj zanima razmerje med vloženi sredstvi in menjalno vrednostjo. Konservatorske lobije zanimata predvsem avtentičnost in »pomen«, tako da se osredotočajo na ohranjanje izvirnih materialov. Uporabnike pa zanima, ali bo stavba dobra za življenje ali delo, tako da si želijo predvsem ugodno razporeditev in funkcionalnost prostorov. Tu gre seveda za posploševanje. Včasih so lahko vsi vpleteni ista oseba ali imajo v mislih več kot en interes. Vseeno pa je, vsaj po mojem mnenju, vzorec dovolj jasen in je iz njega mogoče razbrati, da je treba med različne prioritete vnesti dovolj trdno ravnovesje, saj brez tega rezultat ne bo trajnosten, to pa je najpomembnejši cilj vsakega projekta. Če povem drugače, uspešen projekt konservacije mora preseči tri različne vrste dvoma: dvom lastnikov zgradbe, da je postarano zgradbo, ki je bila načrtovana po zastarelih standardih in jo omejuje dejstvo, da je spomeniško zaščiten, mogoče obnoviti tako, da bo postala konkurenčna alternativa novogradnji; dvom konservatorjev, da je mogoče zgradbo spremeniti brez izgube »dediščine«; ter dvom uporabnikov, da je mogoče zadovoljivo delovati v stavbi, katere zmožnost spreminjanja je omejena z neprilagodljivim oblikovanjem in konservatorskimi zahtevami.

Naloga arhitekta je torej doseči vsaj troje. Razumeti mora, kaj je najpomembnejše v obravnavani zgradbi oz. zgrajenem okolju, ter prepričati dvomljivce, da to sprejmejo z navdušenjem. Ta naloga zahteva natančen zgodovinski vpogled, delo na terenu in za mizo ter arhitekturno zastopstvo. Arhitekt mora nato poiskati način, kako bo zgradba delovala boljše. To od njega zahteva tehnično znanje, vedno bolj podrobno poznavanje gradbene fizike in uporabo kompleta priročnih izboljšav. Nazadnje pa mora predvideti posege, s katerimi bo zgradba postala primerna za nov življenjski slog, ki terja spremembo izvirnega oziroma obstoječega oblikovanja, najsi gre za prebivanje, komercialno ali kulturno dejavnost. To vključuje poznavanje predpisov, kreativnost in oblikovalsko presojo.

Vsi primeri niso zasidrani le v ekonomskem kontekstu. Toda naj bo njihovo prvo gonilo ohranjanje ali pa čisto kaj drugega, nobena zgradba ne more obstajati v nekakšnem ekonomskem vakuumu, tako da ima ključno vlogo pri določanju rezultata vedno resničnost.

Moderne razlike

Preden preidemo k primerom, bi bilo dobro poiskati nekaj točk, v katerih se konservacija modernih zgradb razlikuje od konzervacije zgodovinskih. Vprašanje se znova in znova ponavlja na konferencah, odgovor pa ni niti enoznačen niti edini možen.

Najprej so tu razlike v tehnologiji moderne gradnje, ki zahtevajo drugačen pristop k popravilom. To je povezano tudi s problemom staranja, saj morajo biti moderne zgradbe v nasprotju z zgodovinskimi videti nove, da dobro izgledajo, kar pogosto onemogoča že sama kakovost prvotne gradnje ali kasnejšega vzdrževanja.

Problem je tudi »ozkost« večine modernega oblikovanja, zaradi katere zgradbe še hitreje postanejo neuporabne kakor zgodovinske, kar otežuje prilagajanje ponovni uporabi. Ravno zaradi zahteve po spreminjanju pa moderne zgradbe pogosto doživijo preureditev, včasih na boljše, včasih na slabše, pravzaprav ponavadi na slabše. V več kot dvajsetih letih se ne morem spomniti niti enega primera, ko bi zgradba, ki naj bi jo restavrirali, obdržala svojo izvirno obliko in se le postarala. Vedno so jih že doletele kakšne spremembe. To pa nasprotuje razmišljanju mnogih konservatorjev iz naslanjača, namreč prepričanju, da »zgodovinsko okolje« oz. »dediščina, ki jo je treba ohranjati«, obstaja v nekakšnem predzgodovinskem stanju senilne milosti.

Po mojih izkušnjah pomembnih modernih zgradb nikoli ne odkrijemo nedotaknjenih in v izvirnem stanju Tutankamonovih grobnic, vse so že dolgo nazaj postale nekaj drugega. Vredno si je zapomniti, da v primeru spomeniško zaščitenih zgradb to, kar je zaščiten, ni tisto, kar je bilo izvorno zgrajeno, temveč to, kar je obstajalo takrat, ko je prišlo pod zaščito – kar je v resnici ravno »nekaj drugega«.

Težave so tudi z eksperimentalnostjo velikega dela modernega oblikovanja in uporabe materialov, zaradi česar pogosto trpi uporabnost. Vprašanje je, ali je smiselno popravljati nekaj, kar ima že v osnovi tehnične napake. To seveda nasprotuje načinu obnavljanja »enako za enako«, ki je tradicionalno del konservatorstva.

Poleg tega se pojavljajo vprašanja v zvezi z velikim obsegom in repetitivnostjo večine povojne gradnje, zlasti na področju bivališč. Na prvi pogled to ni v skladu s konceptom vrednotenja glede na redkost, ki ga povezujemo z zgodovinskimi zgradbami. Mnogo uporabljenih materialov in gradbenih delov prihaja iz množične proizvodnje in so sami za sebe brez vrednosti. Tako je pri velikih obnovitvenih projektih že zaradi cene dostopa (torej zidarskih odrov) absurdno, da ne bi nadomestili vseh oken na fasadi, ne le tistih, ki jih je nujno takoj zamenjati.

Potem pa se pojavi še filozofska zagonetka, ki pravi, da naj bi bilo ohranjanje arhitekture posvečeno funkcionalnosti oz. »uporabni vrednosti«, torej zagotavljanju orodij, ne pa ustvarjanju monumentov. Takšno razmišljanje že po definiciji nasprotuje etiki modernizma in jo onečašča, saj opravičuje kakršnekoli posege, ki jih zahtevajo okoliščine, ne glede na zahteve konservacije. Takšna logika bi narekovala, da moramo nekaj, kar je bilo zamišljeno kot orodje, preprosto zavreči, ko je preživelo svoj namen. To sicer je tema akademskih razprav na raznih konferencah in se ujema s splošno razširjenim dvomom o tem, ali je moderno arhitekturo, še posebno njene bolj kontroverzne povojne primerke, sploh vredno ohranjati, kaj šele zaščititi in razglasiti za »dediščino«. Večina moderne arhitekture v Britaniji pripada javnemu sektorju in jo vodijo vzdrževalski oddelki in upravniški nepremičnin, ki si želijo odgovorov, ne pa zgodovine. Ti se bodo projektov izboljšanja lotili kot možnosti, da se znebijo nezaželenih detajlov oblikovanja in spremenijo podobo neuspešne zgradbe, da bi jo rešili poveza-ve z nepriljubljeno preteklostjo. Gradbeni delavci se modernih zgradb ponavadi ne lotevajo na enak način, kot bi se lotili očitno zgodovinskih. To je povezano tudi z vprašanjem drugačne konservatorske etike, ki namiguje, da »pomen« moderne arhitekture ni toliko v njenem materialnem obstoju, temveč da gre predvsem za intelektualni dosežek – torej da predvsem »esenca« in ne toliko »substancia« zahteva, da ji v času sprememb zagotovimo prihodnost.

Zgornji seznam seveda ni popoln in je odprt za razpravo o tem, ali so različne globoke ali le površinske, nujne ali naključne. Navedene teme postanejo zares pomembne šele v kontekstu dejanskega projekta, torej takrat, ko smo si prisiljeni odgovoriti na naslednja ključna vprašanja:

- kaj je pomen,
- kaj naj poskusimo ohraniti in kaj je treba spremeniti,
- kaj je še treba doseči, da bi zagotovili trajen rezultat,
- in nazadnje – kdo smo »mi«.

Tipologije projektov

Oprl se bom na izbrane projekte našega dela pri Avanti Architects in v vsakem od primerov opisal naše poskuse, da bi našli točko ravnovesja. Ker gre bolj za iskanje tematskih vzorcev in ne toliko za podrobnosti posameznih projektov, sem svoje primere strukturiral kot pet ločenih in ponavljajočih se tipologij projektov: delovne ikone, fosili s prihodnostjo, ponovno ovrednotenje, idealna partnerstva ter risanje zemljevidov.

1. Delovne ikone so projekti v zvezi z ikoničnimi zaščitenimi zgradbami, ki so v lasti podjetij in morajo za svoj obstoj še vedno delovati (na primer Zdravstveni center Finsbury, stanovanja Isokon...).

Zdravstveni center Finsbury, Pine Street, Islington (Lubetkin in Tecton, 1938)

Projekt zdravstvenega doma je značilen za situacijo, ko se interesi lastnika zgradbe nikakor ne skladajo s prioriteta dediščine, tudi če ima razumevanje zanje.

Zdravstvene oblasti, odgovorne za Zdravstveni center Finsbury, zanima predvsem opravljanje zdravstvenih storitev, ne pa ohranjanje zaščitenih zgradb. Zato prihaja do razlike med predvidenim proračunom za redno vzdrževanje zgradbe in stroški popravil po konservatorskih standardih, kar lahko precej dolgo ovira nujna dela. Že vnaprej smo vedeli, da bo projekt obnove, ki smo ga zastavili v začetku devetdesetih, le delen. Naš cilj je bil torej, da dela, za katera smo imeli denar, izpeljemo, tako kot je treba, in opravimo vse raziskave in preizkuse, da bodo pripravljeni za nadaljevanje dela, ko bo za to priložnost. Takrat je naše delo obsegalo obnovo strehe in strešnih odtokov, racionalizacijo servisov na strehi, ponovno alkalizacijo betona in parapetov, delno obnovo izvirnih barv, menjavo ploščic, oken in predelnih sten na eni strani enega od kril ter repliko izvornih napisov trompe l'oeil na vhodu. Skoraj pri vsakem delu obnove smo imeli možnost za drobne, pogosto neopazne popravke ter izboljšavo detajlov in konstrukcije, ki naj bi povečali uporabnost in podaljšali življenjsko dobo dela. Verjamem v tak pristop. Če projektu ne bi sledila vzdrževanje in skrb po določenem modelu, ne bi imelo smisla, da bi zvesto ponavljali detajle, ki bi le povzročili nove poškodbe. Takšni posegi morajo biti izredno previdni, da na drugi strani ne ogrozijo konservatorske etike. V Finsburyju smo na primer uporabili okvire iz tikovine, ojačane z nerjavečo pločevino (originalno so bili ti delčki iz ogljikovega jekla), s keramičnimi ploščicami smo izboljšali toplotne lastnosti posameznih področij, izboljšali smo odtoke, da smo preprečili nabiranje vode na strehi, razširili kovinske podpore poševnih in vertikalnih asfaltnih površin itd.

Vedno je treba upoštevati, da lastnik zgradbe ni tisti, ki »naroča konservacijo«. Nenehno moramo vzdrževati ravnovesje med ohranjanjem avtentičnosti in neopaznimi posegi, ki zmanjšujejo potrebo po prihodnjem vzdrževanju, še posebno, ker se dobro zavedamo, da vzdrževanje ne bo potekalo redno.

Na tej točki smo pred dvanajstimi leti projekt zaključili in ves ta čas je morala ikonična zgradba nadaljevati svoje delo v delno degradiranem stanju. Vendar pa se potrpežljivost izplača, saj se leta 2007 reševanje Finsburyja nadaljuje z novo fazo.

Isokon, Lawn Road, Hampstead (Wells, Coates, 1934)

Isokon (oz. stanovanja na Lawn Road) je še ena zaščiteni zgradba, ki je bila do pred kratkim v zelo slabem stanju. Stanovanjska zgradba je bila v britanskem gibanju moderne prvi poskus gradnje minimalnih stanovanj. Garsonjere, ki merijo le 25 kvadratnih metrov, so bile namenjene novemu urbanemu človeku, za katerega življenjski slog ni značilna njegova materialna lastnina, ampak njegove ideje in družbena mobilnost. Dodaten sloves si je zgradba pridobila z nekaterimi izbranimi prebivalci; med njimi so bili Walter Gropius,

Marcel Breuer, Moholy Nagy in angleška pisateljica Agatha Christie. Sreča zgradbe pa se je obrnila po vojni, ko je po večkratni menjavi lastnikov začela naglo propadati. Ko smo leta 2001 s svojim naročnikom Notting Hill Housing Association zmagali na odprtem razpisu, je bila zgradba popolnoma propadla. Naša naloga je bila popraviti, na novo preračunati, predvsem pa ponovno oživiti zgradbo kot prostor, v katerem je mogoče živeti v 21. stoletju, seveda na način, ki ohranja njeno enkratnost in njen pomen.

Delo je vključevalo vse tehnike, kar jih premore arzenal modernega konservatorstva: menjavo strehe in popravilo betona, izboljšanje ogrevanja (izolacija je dosegla predpisane vrednosti, veljavne v času podpisa pogodbe), menjavo neoriginalnih oken za bolj podobna prvotnim, popolno obnovo hišnih servisov – ogrevanja, prezračevanja in elektrike, tako da so skladni z današnjimi standardi. Obseg notranjih tlorisov je zahteval natančno prilagoditev, tako da je nastal prostor za sodobne gospodinjске pripomočke, kot so hladilniki in pralni stroji, vse v skladu s protokolom spomeniškega varstva in zapletenim državnim protokolom pri English Heritage. Z drugimi besedami, šlo je za izboljšave z značajem konservatorskega dela, hkrati pa smo glede na obseg obnove izpeljali preobrazbo zgradbe.

Posebno zanimiva etapa obnove je zadevala obnovo barv. Tako kot mnogo zgradb tistega časa (vključno s tu naštetimi primeri) je bil Isokon prekrit z mnogimi sloji barve – večinoma različnimi odtenki bele. Izvorno pa je bila zgradba rožnata in po daljšem raziskovanju in iskanju pravega odtenka nam je barvo uspelo ponoviti. Ker pa je tudi zbirka kasnejših barv (vključno z medvojno plastjo maskirne barve, s katero naj bi zgradba postala nevidna za zračne napade) nekakšna zgodovinska zanimivost, smo na manjšem delu fasade obdržali rokopis priprave barve.

Enako pomembna kot fizična rehabilitacija pa je bil tudi nov družbeni program zgradbe. S pomočjo podpore in mešanega lastništva je bilo 25 stanovanjskih enot od 36 po ugodnih cenah ponujeno v nakup glavnim sodelavcem projekta (ki drugače ne bi mogli niti sanjati o življenju v Hampsteadu), druga stanovanja pa so prodali na prostem trgu.

Povedano drugače, zgradba, ki je nekoč utelešala idejo naprednega življenja v mestu, je zopet pridobila svoj izvorni namen in zopet postala napredna.

2. Fosili s prihodnostjo so projekti, katerih najpomembnejši cilj je »konservacija« (na primer Willow Road, Homewood).

Moja primera v tej kategoriji sta dve modernistični pridobitvi organizacije National Trust, ki se ukvarja s konservatorstvom zgodovinskih zgradb in posesti za namene izobraževanja in odpiranja javnosti po vsej Veliki Britaniji. Pred pridobitvijo teh dveh zgradb je njen precej obsežen repertoar vključeval večinoma le gradove in graščine.

Zgradba Erna Goldfingerja na Willow Road v Hampstedu in zgradba Homewood Patricka Gwynneja blizu Eschra, ki sta bili obe zgrajeni leta 1938 in sta

Zdravstveni center Finsbury, obnovljeno krilo

Stanovanja Isokon, 1934

obe spomeniško varovana objekta druge stopnje, sta pomenili velik odmik od običajnih projektov Trusta. Pri obeh je bilo jasno, da bo obnovo vodila predvsem želja po konservaciji, saj sta izgubili vlogo bivališča in postali zastavna objekta.

V resnici sta zgradbi postali fosila. Vendar ne tako kot običajni fosili, ki imajo le preteklost, ampak fosila s prihodnostjo, saj bosta za zveste obiskovalce Trustovih zgradb pomemben vir izobraževanja in zabave. Da bi to dosegli, pa so bili na zgradbah potrebni večji ali manjši obnovitveni posegi.

V primeru Willow Road je bilo treba pridobiti soglasje za spremembo namembnosti – iz bivališča v muzej, če smo jo hoteli »ohraniti« kot »hišo«. National Trust je želel hišo prikazati tako, kakor da bi Erno ravnokar odšel kupit časopis. Trustovi konservatorji so natančno ohranili celo napol porabljen kos mila. Zato pa je bilo seveda treba opraviti precej popravil in prilagoditev. Poudariti moram, da je Trustov način pregledovanja vsakih pet let omogočil bolj konservativen pristop pri popravljanju nekaterih napak na zgradbi. Poškodovane dele, ki bi jih bilo drugače treba zamenjati, smo lahko le popravili in prepustili opazovanju, saj smo vedeli, da bodo kmalu spet pregledani. Vseeno pa so bili potrebni nekateri posegi, da smo omogočili uporaben in poslovno upravičen model delovanja. Eno od garaž smo preuredili v kinodvorano – v njej Trust izpolnjuje svojo izobraževalno vlogo, tako da hendikepiranim, ki ne bi zmogli spiralnih stopnic, omogoča doživeti hišo prek filma. Druga garaža pa je postala vhod v novo stanovanje za skrbnika, ki bo skrbel za posest.

Upravičeno lahko rečemo, da je Willow Road svoj uspeh pri obiskovalcih dosegla zaradi svoje avtentičnosti, ne pa kljub njej.

V primeru Homewood pa se je zaradi vztrajanja Patricka Gwynneja, naj se del hiše odpre za javnost, drugi del pa ostane naseljen, Trust soočil s čisto drugačnimi težavami. Zgradba je bila potrebna mnogo popravil in prilagoditev, ki smo jih morali izpeljati tako, da v glavnih prostorih hiše niso bili opazni. Projekt pa je bil toliko bolj zanimiv tudi zaradi Gwynnejevega tesnega sodelovanja, saj je bilo treba iskati ravnovesje med Trustovo skrbjo za združevanje in Patrickovo neustavljivo željo po napredku. Napak bi si bilo predstavljati, da niti v tistih redkih hišah, kjer je naročnik po zakonu zavezan h konservaciji, niso potrebne spremembe zato, da bi zgradba ostala »enaka«.

3. Pri ponovnem ovrednotenju gre za primere, ko so se vrednote oz. prvotni družbeni pomen zgradbe izgubili, vrednost zgradbe pa upravičuje sistematično obnovo (Priory Green, Jesus College). Ta kategorija ponazarja paradoks konservacije z druge strani – celo če je zgradba rezultat kakega družbenega ali ekonomskega vprašanja, s konservacijo še vedno nekaj pridobimo.

Priory Green, Islington; Lubetkin in Tecton (1943–1957)

V uvodu sem se skliceval na namerne poskuse, da bi zakrili ali prikrili izvorni značaj povojne gradnje ter izbrisali njeno podobo kot družbeno in tehnično

napako. Vendar strehe z asfaltom in kovinska ali plastična okna, kakor se obnova ponavadi konča, niso neizogiben rezultat velikih in zapletenih programov izboljšave. Projekt, ki smo se ga lotili s Priory Green, kmalu po vojni zgrajenim Lubetkinovim naseljem v osrednjem Londonu, kaže, da tudi v situacijah, ko imamo opraviti z ekonomskimi in socialnimi prioritetami, obstajajo dobre možnosti za ohranitev ali izboljšanje izvorne identitete stavbe. V smislu vaje v premagovanju dvomov je bilo naselje verjetno naš doslej največji izziv v spreminjanju obstoječega odnosa do nekaterih zgradb.

Priory Green je leta in leta propadal zaradi slabega vodstva in pomanjkljivega vzdrževanja, tako da je leta 1996 njen lastnik, londonsko okrožje Islington, na prostem trgu ponudil severni del naselja, zgradbo Wyndford House, da bi se je rešil. Naselje bi celo porušili, kar bi bilo seveda izvedljivo, če ne bi bilo zaščiteno oz. del področja ohranjanja. Skupaj s Community Housing Organisation smo na razpisu zmagali s predlogom popolne regeneracije, ki je vključevala popravila, inženirsko preoblikovanje in novo naselitev zgradbe. Zgradba naj bi bila naseljena po mešanem lastniškem modelu, ki bi vključeval socialna stanovanja z občinsko podporo in zasebne dolgoročne najemnike s pogodbami, ki so izključevale kakršnokoli odvisnost od socialnih stanovanjskih podpor. Naš cilj je bil ponovno oživiti in na novo predstaviti naselje tako, da bi postalo privlačno in pomembno za obstoječe lokalno prebivalstvo in novo publiko.

Običajen pristop bi bil, da bi zamenjali omet in zgradbe na novo »oblekli«, mi pa smo hoteli zopet ujeti izvorno moč in kontraste stopnišč, ki so jih zabrisala leta izpostavljenosti vremenskim razmeram. Iskali smo načine, kako bi obnovili izpostavljene betonske stene, da bi zgradbam povrnili njihovo arhitekturno identiteto in hkrati zadovoljili naročnikovo zahtevo po tehnični garanciji. Vsako steno iz obrabljenega betona smo posebej pregledali in popravili s pomočjo sistema proizvodov podjetja Sika in prahu za preprečevanje korozije Margel brez uporabe »tujih« materialov – na primer drugačnega betona, ki bi lahko ogrozil garancijo izdelkov, s katerimi smo popravili beton. To pomeni, da smo popravljene matrice »mučili« na tak način, da smo ponovno dosegli podobno teksturo površine. Novo površino smo potem ročno obdelali, da se je ujema z obstoječim betonom – pravzaprav se je tega lotila skupina 24 lokalnih umetnikov, ki se je z delom ukvarjala približno eno leto. Ni prav verjetno, da bi bilo mogoče to tehniko uporabiti širše, v našem primeru pa je bil rezultat karseda blizu prvotni identiteti in vizualni energiji Lubetkinovega oblikovanja, pri tem pa ni ogrožal tehnične kvalitete popravila. Druge elemente zgrajenega tkiva smo popravili ali zamenjali, kjer je bilo možno, pa tudi izboljšali – dele iz opeke, ploščice in okna.

Izvorne načrte smo precej preoblikovali. Mostove, ki so povezovali stolpnice, smo odstranili, »manjkajoče« dele stopnišč pa smo dodali, tako da je postala vsaka stolpnica samostojna enota. Tako smo zmanjšali število bivališč, odvisnih od enega jedra, pa tudi omogočili, da skozi nove odprtine obnovljeno dvorišče spodaj doseže več južnega sonca.

Skrbnikovo stanovanje v Willow Road

Obnovljena fasada Priory Heights

Stanovanja v pritličju in prvem nadstropju smo preoblikovali v hiškam podobne enote za večje družine, celotno površino okoli blokov pa smo zvarovali, tako da imajo enote v spodnjih nadstropjih direktne vhode. Dodali smo nove črpalke za vodo, zato smo lahko na najvišjem vrhu stolpnice namesto rezervoarjev za vodo naredili dve strešni stanovanji, kar je povečalo vrednost naselja v celoti. Omogočili smo tudi vratarnico v novi veži, ki je nastala z odstranitvijo starega stopnišča, tako da je celotno naselje pod stalnim varnostnim nadzorom.

Zaradi uspešnosti projekta je občina Islington ugotovila, da je naselje Priory Green res mogoče ponovno oživiti, in je naselje v celoti proglasila za spomeniško varovano območje. Tako je lahko kandidiralo za podporo loterije za pomoč dediščini (Heritage Lottery Grant Aid). Ko se je Peabody Housing Trust lotil večjega projekta obnove v južnem delu naselja, je za izpeljavo obnove po konservatorskih standardih pridobil podporo 2 milijona funtov kot dodatek k pogodbenemu proračunu (to je najvišja podpora, kar jih je bilo podeljeno doslej). Druga faza obnove je potekala brez izselitve prebivalcev in je obsegala obnovo strehe, popravilo betona in menjavo ploščic, nova okna, nove servise in obnovo fasade v originalno barvo ter popolno preoblikovanje zunanjih površin v skladu s skico, izpeljano iz Lubetkinovih načrtov, ki pa so se na žalost izgubili.

V naselju Priory Green je zdaj okrog 360 domov, opremljenih po sodobnih standardih. Pri svojih uporabnikih je naselje priljubljeno, zagotovljeno ima varno prihodnost in je bližje svojemu izvornemu arhitekturnemu značaju, kot je bilo kdajkoli od izgradnje sredi petdesetih. Na kratko, Priory Green smo rešili, tako da smo ga spremenili na način, ki je naselju povrnil smisel njegove prvotne identitete.

Novo severno krilo, Jesus College, Cambridge

Projekt, ki smo se ga lotili na Jesus College v Cambridgeu, je še en primer ponovnega ovrednotenja zgradbe, ki je imela dovolj vrednosti, da je upravičevala veliko investicijo v obnovo.

Severno krilo je bilo zgrajeno v letih 1963-65 po načrtih Davida Robertsa in Geoffreyja Clarka in je bilo prvi po vojni zgrajen študentski dom fakultete Jesus College. Zgradba fakultete se je razvijala 850 let kot niz na tri strani odprtih struktur z dvoriščem. Roberts je ta vzorec zgradbe razširil z uporabo znane tipologije triramnega stopnišča »Oxbridge« v sklopu popolnoma modernistične podobe. Severno krilo je zaradi kvalitete študentskih bivališč takoj poželo občudovanje in je bilo zaščiteno leta 1993. Zaradi naraščanja pričakovanega udobja študentskih domov, zahtev po sprejemanju obiskovalcev konferenc izven šolskega časa in vedno večje potrebe po vzdrževanju se je fakulteta leta 2001 odločila za temeljito obnovo in posodobitev zgradbe. Dela so obsegala večja popravila gradnje, izboljšanje servisov in tudi popolno preoblikovanje rezervnih namestitev, kjer je vsaka soba dobila svojo kopalnico. S posegom smo tudi odstranili skupne kuhinje (rekli so jim tudi

»mučilnice«), ki so bile prej »zakopane« v sredini jeder s skupnimi kopalnicami, in jih prestavili v pritličje, v sobe, ki gledajo na dvorišče. Ta lokacija poudari njihovo družabno funkcijo in z njo smo uvedli edino spremembo, ki je opazna na fasadi – znižanje okenskih parapetov, zato da kuhinje dobijo več svetlobe in so vizualno bolj povezane z notranjim dvoriščem. Gradbena dela so obsegala popolno obnovo strešnih kritin, izolacije, odtokov in žlebov, popravilo zidnih in okenskih zaključkov iz skrilavca, ki so bili poškodovani ali slabo pritrjeni, zamenjavo nadstreškov iz pocinkane pločevine, menjavo enojnih oken in vrat z učinkovitim, toplotno obdelanim aluminijem v enakem vzorcu ter obsežna popravila betona, izpeljana tako, da niso nikjer prekrila originalne opečne fasade. Poleg tega smo vgradili potrebne zidne vezi, ki so upoštevale povečane strukturne zahteve, in s tem očistili vse opečne površine ter dodali nove balkonske ograje, ki ustrezajo današnjim standardom. Popolnoma smo obnovili tudi vse servise, vključno z novim ogrevalnim sistemom, prezračevanjem, razsvetljavo in komunikacijskimi instalacijami, dodali smo še eno dvigalo (po zahtevah invalidske gradnje), vendar pa smo pri tem upoštevali omejitve arhitekturne konservacije. Vse originalne stike smo izboljšali oziroma zamenjali s podobnimi materiali.

Težave, ki smo jih srečevali pri tej obnovi, so v resnici izhajale iz same zgradbe, ki ima kljub navidezni repetitivnosti dokaj zapletene detajle. Vseeno pa smo naloge želeli izpeljati v skladu s filozofijo ohranjanja, ki se zaveda pomena zgradbe in narekuje kar najmanj vidnih sprememb. Sodelujoči pri projektu smo ga poimenovali kar »popoln zločin«, saj je bilo naše delo skoraj popolnoma neopazno, vseeno pa je zgradbo povsem prevrednotilo, tako pri uporabljenih materialih kot tudi pri njeni uporabnosti, najpomembneje pa seveda v njenem pomenu za College.

4. Pri idealnih partnerstvih gre večinoma za zgradbe, ki jih uporabljajo lastniki, kjer osebna predanost lastnika zasluži dopolnitev z licenco spomeniškega varstva, ki doda vrednost zgradbi.

Miramonte, Kingston Surrey (Maxwell Fry, 1937)

Miramonte, zasebna hiša blizu kraja Kingston zahodno od Londona, je Fryjev osebni hommage vili Tugendhad, umetnini Miesa van der Roheja iz Brna. Že pred leti, ko se je stanje hiše iz izvorne vizije čistosti poslabšalo do te mere, da se ji je lahko reklo le še ruševina, smo pri Avanti začeli reševalno akcijo za Miramonte, ki je sedaj najstrožje zaščitena. Prvotni kubus so pokvarili dodatne odprtine in razni dozidki, hiša pa je po poplavi ostala prazna in v njej ni bilo mogoče prebivati. Beton je bil v groznem stanju. Pravzaprav je prvotna hiša komaj še obstajala.

Naša naloga je bila dvojna – obnoviti prvotno zgradbo ter jo narediti primerno za novega lastnika, ne da bi to ogrozilo prvi del naloge. Lastniki so želeli veliko dnevno sobo, dodatne spalnice, nov plavalni bazen, knjižnico

Blok Wynford, 1957

Obnovljeni Homewood

in majhno telovadnico. Spomeniško varstvo je bilo treba kar nekaj časa prepričevati, da je popolna obnova zgradbe pomembnejša od reševanja enega ali dveh ohranjenih fragmentov. Ohranjeno tovorno dvigalo je bilo sicer zanimiva ilustracija predvojnega načina dela služinčadi, vendar je zasedalo prostor za napeljavo novih električnih in mehanskih instalacij. Zagotavljanje bivalnih prostorov za družino, kar je bila ključna točka, ki je zanimala novega lastnika, je tudi zahtevalo nekaj pogajanj. Spomeniško varstvo je tudi to dopustilo, potem ko smo jim pokazali, da je mogoče dodatke umestiti tako, da ne zakrivajo ikoničnega videza prvotne zgradbe – plavalni bazen smo postavili na mesto propadlih dodatnih zgradb vzhodno od hiše, knjižnica na zahodni strani pa se je zlila z bližnjim rastjem. Reševanje hiše je vključevalo popravila, izboljšave in preoblikovanje. Točka ravnovesja je morala investicijo v konservatorsko reševalno akcijo spraviti s potrebo po zgradbi, skladni s sedanjimi zahtevami.

Miramote je nedvomno drugačna in spremenjena. Kljub temu pa je po mojem mnenju sedaj bližje svoji prvotni identiteti, kot je bila zadnjega pol stoletja. Še več, sedaj je na varnem. Zgradba, v kateri živijo ljudje, ima svojo vrednost in obeta se ji dolga in trajna prihodnost.

Harbour Meadow, v bližini kraja Chichester, West Sussex

Ta zgradba, prvo delo arhitekta Petra Mora v Angliji, je še en primer idealnega partnerstva – torej situacije, ko se lepo ujemata spomeniško zavarovana zgradba in njen lastnik (oz. njegov proračun). Zgradbo, ki je še ena od ikon iz obdobja modernizma, je načrtoval Peter Moro, arhitekt, ki je emigriral iz Nemčije in takrat sodeloval z Richardom Llewellynom-Daviesom.

Zgrajena je na čudoviti, a zelo izpostavljeni lokaciji na južni angleški obali. Zaradi izpostavljenosti je glavno opečnato ogrodje, ki je bilo dokaj mehko, kmalu začelo propadati. Naslednji lastniki hiše so problem poskušali rešiti tako, da so hišo prebarvali – seveda na belo. Dolgoročno to ni pomagalo, saj zgodnje oljne barve niso bile prepustne za paro, tako da se je vlaga začela nabirati znotraj zidov, kar je povzročilo nadaljnjo erozijo in razpadanje opek. Ko smo se pred štirimi leti za novega lastnika lotili popolne preнове, nam je bilo na prvi pogled jasno, da ne bo mogoče popraviti okrušenih opek niti s podobnimi nadomestili tistih, ki so propadle, niti odstraniti barve s še trdnih delov, ne da bi poškodovali opečno površino pod njo. Približno polovica fasade je bila popolnoma uničena. Površino smo torej obnovili s posebnimi mineralnimi sredstvi za obnavljanje ter tako poskusili na novo ustvariti ravno opečno površino; prekrili smo jo z mineralno barvo, ki daje teksturo in barvo, podobno prvotnim opekam.

Mnoge značilnosti hiše so bile spremenjene ali so izginile, vključno s originalnimi okni, notranjo opremo in celo nekaterimi ključnimi elementi zunanosti, kot so vogalni nadstreški, ki so označevali prehod med opeko in betonom, ter konkavni zasloni na strehi, ki so označevali vrh hiše. Vse to, vključno s čudo-

vitim stopniščem, smo obnovili ali postavili na novo in, kar je bistveno, hiši povrnili prvotno barvo fasad.

V »zamenjo« za konservatorsko delo smo izvedli tudi nekatere posege v notranjosti. Izvorno je bila kuhinja namenjena služinčadi (tako kot v hiši Miramonte) in je bila zato precej neprimerna za življenjski slog današnje družine. Manjkala ji je tudi vidna povezava s prelepim razgledom na morskno stran. Povečali smo jo, kolikor se je dalo znotraj geometrije Morovega načrta, in dodali drugo vrsto oken, ki so ujela razgled. Kar se tiče konservatorstva, smo se izognili »očitni« rešitvi – dozidavi konservatorija – in ostali zvesti interpretaciji bistva Morove zamisli. Šlo nam je namreč za to, da bi razgled pripeljali v sobo, ne pa dodali še en izhod iz sobe.

Druga dela so obsegala zamenjavo zidu ob promenadi, nov zunanji plavalni bazen in zamenjavo propadle vrtne hiše z novo – s sodobno oblikovanim paviljonom ob vodi. Kot kombinacija zadovoljevanja novih potreb in obsežnih konservatorskih del je Harbour Meadow postala vredna svojega statusa in lokacije ter pridobila novo identiteto, ki je bližje njenemu prvotnemu značaju, kot je bila zadnjih nekaj desetletij.

66 Frognal

Pri hiši Frognal 66, ki jo je leta 1938 zgradil Colin Lucas (Connell, Ward & Lucas), smo se srečevali s podobnimi vprašanji. Gre za še eno ikono iz tridesetih, ki je pod spomeniškim varstvom druge stopnje in je bila do leta 2000, ko smo začeli projekt obnove, že močno spremenjena. V pritličju je bil dodan plavalni bazen, na prvotni strešni terasi pa je bilo dograjeno še eno krilo s spalnicami – oba dodatka sta spadala pod spomeniško varstvo in ju je novi lastnik hotel obdržati, seveda v spremenjeni verziji.

Tudi pri tem projektu je bilo treba določiti najpomembnejše točke. Takoj smo se strinjali, da je treba slabo načrtovan in zgrajen plavalni bazen popolnoma prenoviti in izboljšati njegovo oblikovanje. Bolj kritično je bilo načrtovanje zgornjega nadstropja, kjer je bilo možnih več alternativnih rešitev razporeditve spalnic. Spomeniško varstvo je v končni fazi sprejelo nam najljubšo rešitev, ki je sicer predvidela spremembo tlorisa, vendar pa je omogočila bolj avtentično podobo fasade, saj je zastekleno površino nekoliko pomaknila nazaj in tako zopet vzpostavila občutek odprte terase na strehi. Tako kot pri drugih obnovah bivališč smo tudi tu izpeljali temeljita popravila, vključno s prekrivanjem strehe, izboljšavo ogrevanja in izolacije ter popolno zamenjavo vseh napeljav. Čeprav ni bilo mogoče ohraniti prvotne površine fasade, smo z raziskavo in popravili betona lahko dosegli popolno ujemanje s prvotnimi barvami na fasadi. Zahvaljujoč originalnim barvam, novi razporeditvi oken, ki sledi prvotnim načrtom, in preoblikovanju dozidka na strehi lahko danes hišo vidimo v bolj izvorni podobi, kot je bilo mogoče zadnjega pol stoletja.

Gonilna sila vseh teh projektov so novi lastniki, ki so željni in zmožni vložiti sredstva v reševanje zgradb v slabem stanju, zato je treba pričakovati, da si

Obnovljeni Jesus College

Obnovljeni Miramonte

želijo rezultate, ki bodo ustrezali njihovim željam in dosegli določeno vrednost, skladno z velikostjo in lokacijo zgradbe, vse seveda znotraj ravnovesne pozicije, ki jo zahtevajo cilji ohranitve.

5. Moja zadnja kategorija, ustvarjanje zemljevidov, se ukvarja s konservatorstvom kot načinom upravljanja, ustvarjanja smernic za prihodnost in iskanja soglasja, ki bo sledilo tem smernicam (Center Barbican in Golden Lane – Smernice za upravljanje spomeniško varovanih stavb).

V primeru centra Barbican in območja Golden Lane je bila naloga ustvarjanja smernic za upravljanje pravzaprav iskanje točk ravnovesja v mnogo večjem merilu. Barbican ima več kot 2000 stanovanj, dve šoli, mladinski hotel, knjižnico, kinodvorano, gledališče, galerijo in koncertno dvorano. Po načrtih arhitekturnega biroja Chamberlin, Powell in Bonn so ga gradili več kot 25 let (1959–1982) in je eden največjih in najambicioznejših načrtov prenove urbanih centrov povojne Evrope. Pod spomeniško zaščito je prešel leta 2001. Najverjetneje je center Barbican največja zgradba pod spomeniško zaščito sploh, kar pa odpira nekatera pomembna vprašanja in probleme. Kako uveljaviti postopke in protokole, značilne za spomeniško zaščitene zgradbe, na površini Londona, kjer prebiva več kot 4000 ljudi, ki so večinoma lastniki in ne najemniki stanovanj? Kako jih nadzorovati? Spomeniško varovanje je način zakonskega ščitenja posameznih zgradb, ne pa celotnih predelov mesta. Vprašanja, ki jih rešujemo v tej študiji primera, ne zadevajo toliko tehničnih izboljšav (čeprav v zvezi z njimi obstaja stalen pritisk) kolikor vprašanja kulturnega pozicioniranja in prostovoljnega vodenja.

Leta 2003 sta nas Corporation of London in English Heritage pooblastila, da sestavimo smernice za upravljanje stanovanjskih zgradb v centru Barbican. Specifični cilji našega projekta so bili:

- toliko izboljšati spomeniško varovanje, da bo postalo aktivno konservatorstvo,
- zagotoviti jasnost za vse vpletene,
- izboljšati soglasje med vpletenimi,
- vzpostaviti primeren okvir za uspešno spremljanje sprememb v upravljanju zgradbe,
- izboljšati razumevanje nalog,
- vzpostaviti model za naslednje projekte.

Kriteriji, ki jih našteva Akt iz leta 1990, pravijo, da pride do postopkov na spomeniško varovani zgradbi na osnovi »posebne zanimivosti«, tako da je treba kakršenkoli poseg, ki bi zadeval »značaj zgradbe, ki je zavarovana zaradi svoje posebne zanimivosti«, formalno prijaviti lokalnim oblastem in od njih pridobiti soglasje. Naša naloga je bila poiskati način, ki bi uravnotežil omejitve spomeniškega varovanja in zahteve po spremembah. Natančneje, poskušali smo vpeljati razlikovanje med posegi, ki ne bi zadevali »posebne

zanimivosti« zgradbe (ki bi se torej lahko izognili formalnim postopkom), in takšnimi, ki bi jo zadevali. Treba je bilo torej določiti, kaj pomeni »posebna zanimivost«. Seveda se ta kaže na različnih ravneh – od fasad do silhuet strehe, od oblikovanja oken in balkonov do detajlov kuhinjskih odtokov, pa vse tja do železnega okovja na vratih.

Ko smo našli in določili »posebno zanimivost«, smo razvili sistem, ki smo ga poimenovali »sistem semaforjev«. Navedli smo primere posegov, ki ne zadevajo posebne zanimivosti (in jih je mogoče izpeljati brez dodatnih soglasij – zelena luč), posege, katerih vpliv ni jasen vnaprej (in zahtevajo dodatna pojasnila – oranžna luč), posege, ki bodo vplivali na posebno zanimivost in so zanje potrebna dodatna soglasja (kar pa ne pomeni, da teh soglasij ni mogoče pridobiti – rdeča luč), in končno posege, za katere zaradi škode, ki bi jo povzročili, skoraj gotovo ne bomo pridobili soglasja.

Bistvo naše naloge je bilo izzvati trenutno ureditev. Prepoznavanje in določanje »posebne zanimivosti« v vseh različnih oblikah grajenega tkiva in javnih prostorov znotraj tako velikih območij ne pomeni, da postanejo vse enako pomembne. Forme urbanega in arhitekturna identiteta se kažejo na drugih ravneh kot kuhinjske omarice in detajli parketnih letvic. Vseeno pa je treba nekako doseči ravnovesje.

Del procesa vzpostavljanja ravnovesja leži v njegovi resnični trajnosti. Torej je vzpostavljanje soglasja v skupini vpletenih, prek širokih posvetovanj, ki spremljajo celoten projekt, enako, če ne še bolj pomembno kot samo raziskovanje in ocenjevanje. Celoten projekt je trajal 93 tednov in je vsem vpletenim stranem omogočil občutek, da jih nekdo posluša, razume in jim dovoli, da sodelujejo pri projektu – da imajo torej del zaslug za oblikovanje končnega dokumenta. Smernice je Corporation of London kot del svojega uradnega prostorskega načrta formalno sprejela maja 2005.

Bistvo celotnega procesa je bilo vprašanje zaupanja – torej zaupanja med prebivalci in njihovim stanodajalcem (London Corporation), med prebivalci in drugimi vpletenimi (English Heritage, 20th Century Society), med prebivalci, ki niso bili del delovne skupine (ki je bila nujno številčno omejena), in tistimi, ki so jih zastopali, končno pa tudi zaupanje med vsemi vpletenimi in nami arhitekti v vlogi neodvisnih svetovalcev.

Projekt kot celota je povečal zavest in lahko trdim, da se sedaj tako prebivalci kot tudi različni oddelki London Corporation bolje zavedajo enkratne zgodovinske vloge in pomena centra Barbican. S to zavestjo lahko le še pospešimo verižno reakcijo stalnih izboljšav.

Barbican naj bi bil v Veliki Britaniji prvi primer uporabe takšne tehnike v tako velikem merilu. Uspešnost našega projekta je takoj spodbudila podoben poskus v zvezi z bližnjim sosedom Barbicana – naseljem Golden Lane, za katerega so nekoliko pred Barbicanom naredili načrte pri Chamberlin, Powell & Bon in ki je prav tako spomeniško zaščiteno. Smernice za upravljanjem naselja smo prav tako pripravili pri Avanti Architects in so bile uradno spre-

Obnovljeni Harbour Meadow

Obnovljeni Frogmal, fasada ob cesti

jete spomladi leta 2007. Oba projekta skupaj lahko služita kot model za upravljanje drugih zaščitenih velikih naselij in urbanih kompleksov povsod po Veliki Britaniji in tudi v tujini.

Zaključek

Upam, da je tokratni tour d'horizon predstavil raznolikost projektov konservacije in eno njihovih lastnosti, ki je po mojem mnenju najpomembnejša – torej iskanje točke ravnovesja med na videz nezdružljivimi nasprotnimi poli. Da bi še poudaril potrebo po stalnem tehtanju različnih prioritet in sprejemanju zapletenih sodb, bi rad prikazal še nekaj nelogičnosti, ki se pojavljajo znotraj nasprotujočih se polov.

V slavni noveli Scotta Fitzgeralda Veliki Gatsby je posebno ganljiv moment, ko pripovedovalec Nick Carraway izzove bistvo Gatsbyjevega značaja – prepričanje, da je izgubljeno ljubezen mogoče obnoviti in nadaljevati enako kot pred časom. »Jaz ne bi preveč zahteval od nje,« sem previdno rekel. »Preteklosti se ne da priklicati nazaj.« »Se ne da priklicati nazaj?« je vzkliknil, kot da ne verjame. »Kaj še, seveda se da! [...] »Vse bom uredil tako, kot je bilo nekdanj,« je rekel in odločno prikimal. Vsi vemo, kaj se je zgodilo Gatsbyju... S tem sem želel pokazati, kaj se zgodi, če poskušamo »vse urediti tako, kot je bilo nekdanj«, saj je to ponavadi veliko težje, kot se zdi na prvi pogled.

Na nasprotnem polu pa imamo polom pri projektu Greenside, pomembni zaščiteni hiši arhitekta Colina Lucasa iz leta 1937, ki jo je novi lastnik nezakonito porušil nekega avgustovskega vikenda leta 2003. Na javnem zaslišanju, ki je sledilo (tja sem bil poklican kot prič), so bili navedeni trije argumenti, ki naj bi upravičevali rušitev: hiša naj bi se tako nepopravljivo razlikovala od svojega prvotnega stanja, da njeno ohranjanje ni več imelo smisla; zaradi omejitev spomeniške zaščite in bolehnih tehnologije naj bi postala neprimerna za potrebe 21. stoletja; zaradi teh dveh razlogov naj z obnovo ne bi bilo mogoče doseči vrednosti, primerne lokaciji. Naša stran je poskušala nasprotovati vsem tem argumentom. Mislim, da moji primeri, še posebno Frogmal, kjer je šlo pravzaprav za enako situacijo, jasno dokazujejo, da je mogoče hišo, kot je bila Greenside, pripeljati do standardov in vrednosti 21. stoletja in celo poudariti njen prvotni značaj. Inšpektor se je z nami sicer prijazno strinjal, vendar to porušene hiše ni moglo obuditi od mrtvih.

Povedano drugače, iluzija, da je mogoče vse popraviti, je ravno tako napačna kot trditev, da ni mogoče popraviti ničesar. Vseeno pa iskanje realnih možnosti nekje med tema dvema nasprotnima poloma ni nujno rezultat neugodnega kompromisa. Med Gatsbyjem in Greensideom obstaja še veliko in bogato polje rešitev.

Ko smo pred dvajsetimi leti začeli z delom, smo se držali priporočil Society for Protection of Ancient Building (ki jo je leta 1877 ustanovil William Morris) in podobnih tradicionalnih organizacij. Sklicevanje na že vzpostavljeni

protokol je v nekaterih situacijah še vedno lahko uporabno. V primeru najpomembnejših ikon je strogost še vedno »zlato pravilo« konzervatorstva. Danes pa je z organizacijami, kot je Docomomo, moderno konservatorsko gibanje razvilo lastni diskurz in lastna orodja, tako da se srečamo z mnogimi situacijami, kjer »zlato pravilo« ni veljavna valuta. Ko se pomembna zgradba znajde v težavah, ji lažje pomagamo, če dopustimo, da prilagajanje za ponovno uporabo vodijo širši ekonomski, družbeni in tehnični premisleki.

Omejitve, ki jih povzročajo spomeniška zaščita in prostorski načrti, niso vedno naklonjene ciljem konservatorstva, saj so pogosto le izgovor za ne dejavnost in nefleksibilnost. Spodbuditi je treba boljše sodelovanje med obema stranema, ki si ju konvencionalno predstavljamo kot nasprotni – med lastniki objektov in za konservacijo odgovornimi oblastmi oz. tistim, ki je dejansko upravičen do objekta, in tistimi, ki trdijo, da so njegovi kulturni zastopniki.

Veljalo je, da lahko regeneracijo industrijskih objektov vodijo le investicije s strani industrije. Danes pa se zavedamo, da jo lahko spodbudita tudi umetnost ali zgodovina. Opuščene elektrarne in stari mlini za žito lahko postanejo čudovite umetniške galerije, ateljeji in stanovanja. Gotovo poznate Tate Modern, staro londonsko elektrarno, ki sta jo preuredila Herzog & de Meuron. Zdaj je jasno, da ima v urbani prenovi konservacija vsaj tako pomembno vlogo kot novo zgrajene stavbe.

V teh zadnjih dvajsetih letih pa smo se začeli tudi zavedati, da so zemeljske zaloge končne in da je planetov bančni račun že začel prehajati v rdeče številke, tako da se moramo naučiti na novo graditi svet iz stvari, ki že obstajajo. Torej nam zelena zavest in vprašanja trajnostnega razvoja namesto rušenja zgradb le zavoljo razvoja narekujejo vedno močnejše argumente za pazljivejši razmislek o prednostih in vrednosti že izpeljanih investicij.

Argumenti za ohranjanje in nadaljevanje dela z obstoječimi objekti so torej ponavadi še veliko več kot le ekonomski ali kulturni. Dobiček, ki nastane zaradi ohranjanja modernistične arhitekture, pa se kaže tudi kot ponovno odkritje njenega optimizma, saj je izraz vere v napredek in izboljšanje človeštva. V dolgem in temačnem obdobju, ko so bolj kot upanje prihajale (nekoliko upravičeno) do izraza napake modernizma, smo modernizem razumeli kot izraz napačnega upanja. Docomomo pa je v zadnjih letih naredil verjetno več kot katerakoli druga organizacija, da bi usmeril pozornost k pomenu in razumevanju te novejših arhitekturnih dediščin. Pred nami je še mnogo dela, vendar pa iz svoje izkušnje z angleškimi projekti lahko povem, da celo skeptiki začnejo spoštovati modernistične zgradbe, ko ugotovijo, kakšne lahko postanejo, če so lepo ohranjene – in seveda dobro prilagojene današnjemu času. Jasno se zavedam, da z argumenti in spodbujanjem ne morem prenesti svojega sporočila. Lahko pa ga dokažem.

© John Allan

Barbican, pogled iz zraka

Greenside, 2003